

**Posudek na odborný obsah, výsledky a splnění cílů
dokumentu „Prognóza rozvoje závlah v oblasti vodního
díla Nové Mlýny v období od vstupu ČR do EU do r. 2020“
(Studie, MEBIS,s.r.o., zpracováno pro Ministerstvo zemědělství ČR,
Praha, červenec 2003, 115 str.)**

V úvodu se hned na začátku uvádí, že „v ČR byly před rokem 1990 vybudovány závlahové systémy umožňující zavlažování více než 153 tis. ha půdy, z toho 42 % na jižní Moravě. Největším závlahovým systémem je vodní dílo Nové Mlýny (VDNM), které svým rozsahem si vynucuje ...“. Pro upřesnění: vybudované závlahy k zásobení vodou z VDNM (20 830 ha) představují 13,6 % z plochy závlah ČR a rozsahem jsou srovnatelné se závlahami v prostoru Znojma (20 752 ha) zásobenými závlahovým kanálem Krhovice-Hevlín napájeným vodou z Vranovské přehrady.

V úvodu se vyskytuje několik nepřesností, chyb a nesouvislých formulací:

str.1, odst. 2 : přírodní rezervací je jen střední nádrž, tedy část VDNM, nikoli „vodní dílo“, jak je uvedeno. V roce 1980 byla uvedena do provozu jen první stavba, tj. horní a střední nádrž, spodní nádrž byla zkušebně napuštěna v r. 1989, její kolaudace proběhla o několik let později.

odst. 3, řádek 6: nedává smysl – do nekončeného textu střední nádrže je vsunut popis dolní nádrže.

V posledním odstavci je deklarována účelnost zpracování studie k předložení argumentů v tom smyslu, že „...závlahy se stanou limitujícím faktorem udržitelného stavu zemědělství...“. Jedná se nejen o manipulaci s termínem (trvale udržitelné zemědělství - TUZ), ale přímo obrácení jeho obsahu, protože principem TUZ je minimalizace vnějších energetických vstupů, jež právě závlahy bezpochybně významně vyžadují.

Odkaz na Společnou zemědělskou politiku EU (SZP), která bude podle autorů podporovat „intenzívní“ zemědělství po našem vstupu do EU je velmi zkreslený: reformy SZP v průběhu posledních 15 let usilují předně o snížení objemu produkce, snižují se přímé platby a podporují šetrné metody zemědělství (agro-envi, cross-compliance, ekologické zemědělství a integrované metody – aplikované např. v rozsáhlém programu vinařství na jižní Moravě).

K „recentní“ prezentaci podkladů – „reflektující současné trendy a soudobé poznatky“ - je třeba dodat, že ze 30 položek literatury a zdrojů se týkají závlah zásobených z Nových Mlýnů pouze dva tituly a další 4 tituly mají přímý vztah k oblasti jižní Moravy.

Úvod končí výčtem cílů, které si studie vytýčila. K tomu, jak se jich studie zhostila, se vyjádříme v závěru našeho posudku.

V následujícím si dovolíme posoudit jednotlivé kapitoly podle toho, jak se svým obsahem vztahují k problémům závlah v prostoru VDNM nebo jen pojednávají v obecné poloze určité vazby k závlahám v ČR, případně vyplňují text studie převzatými informacemi či pojednáním bez jakékoli vazby k problému.

V kapitole 1 bychom mohli očekávat odpovídající názvu: „Využití VDNM pro závlahy zemědělských kultur a plodin – sumární přehled o závlahách, zavlažované ploše, plošném využití a srážkách (v období privatizace, v současné době a ve dvacetiletém výhledu)“. Nebudeme komentovat obecná pojednání na začátku o spásitelnosti závlah na jižní Moravě, budeme se držet faktů z textu: v prostoru VDNM je vybudováno 20 830 ha závlah, text se odkazuje na tabulky v příloze 1 na využívání závlah v období 1988-1996. Podle nich klesly

odběry vody z cca 15 milionů m³ na cca 2,6 mil. m³ a vyčíslené využití závlah kleslo z 83 % na 24 %. Navazující odkaz na „...podklady, které vycházejí ze situace a z představ v roce 1997. V této době se předpokládalo budování dalších závlahových staveb, umožňujících zavlažovat navíc cca 29 tis. ha orné půdy...“ může být chápán pouze jako fabulace nebo scestná úvaha státem placených melioračních institucí. Je snad opravdu možné, že v roce 1997, tedy v době nejhlubšího kolapsu současných závlah mohl někdo uvažovat o stavbě dalších závlah na 29 tis. hektarech v prostoru VDNM? Můžeme připustit, že se jedná o přeepsané a neuskutečněné plány z období socialismu, ale odmítáme diskusi o jejich použitelnosti v současnosti.

Interpretace tabulky č.1 v příloze 1 je chybná – nemá žádný vztah k využívání závlah v roce 1997 jak se uvádí v textu, pouze zachycuje, na jaké ploše byly závlahy vybudovány (do roku 1989) a jaký je to podíl z celkové plochy zemědělské půdy okresu. Neobsahuje žádný údaj o skutečném využívání závlah v roce 1997 ani v roce jiném. K využití závlah směřují až tabulky č. 5 až 13, což jsou sumární evidenční výkazy udávající, kolik bylo z disponibilní plochy závlah skutečně zavlaženo a jaké množství závlahové vody bylo použito – tento poslední údaj je zásadní relevantní reference z minulosti a je to již zmíněných necelých 15 mil. m³ v roce 1988 a asi 2,6 mil. m³ v roce 1996. Tímto rokem údaje o využití závlah končí s odkazem, že je není možné získat. K datu ukončení studie takto autorům scházely údaje za plných 8 let, které nahradili daty z 9 evidovaných odběrných míst vody pro závlahy z VDNM – o nich bude pojednáno dále.

Ještě k tabulce č.14 – výměře speciálních kultur zavlažovaných z VDNM – jedná se plochy s možností vybudovaných závlah. Avšak kolik je jich využíváno skutečně se nedovíme vůbec. Téměř 1200 ha sadů s vybudovanou závlahou je značný potenciál, jeho prakticky nulovým využitím se autoři nezabývají, protože žádnými „průkaznými“ údaji nedisponují. Na druhé straně asi 1000 ha vinic s možností závlah je v zásadě k ničemu, protože současné vinohradnictví není zaměřeno na „vodu v hroznech“ jako za bývalého režimu a je výhradně, protože konkurenčně, zaměřeno na kvalitu budoucího vína.

Tabulka č.15 udávající relace mezi zemědělskými kulturami (využití ploch) okresu Břeclav a kraje (bývalého Jihomoravského) je uváděna snad zbytečně, pozice okresu Břeclav jako nejjihněji situovaného území s nejlepšími podmínkami pro speciální kultury je notoricky známá a nemusí být prokazována podobnými trivialitami.

Příloha 2 má odkazovat na to, jak jsou pro závlahu polí a lužních lesů příznivé podmínky půd z hlediska jejich zrnitosti i sklonitosti – a to u vybudovaných i „plánovaných“ závlah. I když těmto převzatým údajům můžeme přiznat věrohodnost, je zároveň třeba připustit, že příznivá půdní zrnitost a do určité míry i sklonitost (v kategorii 1-3 stupně) mohou být za některých podmínek rizikovým faktorem (např. při použití výkonných pásových postřikovačů).

Proč byly zařazeny údaje v příloze 3 – vývoj spotřeby průmyslových hnojiv v ČR (za období 1989 – 2001) a pesticidů (1985 – 2000) se dozvíme v textu na samém konci kapitoly (má jít o jakou analogii k závlahám – rovněž prudký pokles po roce 1990, avšak jejich nový růst).

Část kapitoly 1.2 – Vymezení méně příznivých oblastí (LFA) v ČR a v okrese Břeclav – je výhradně informativní, výuková a osvětová. Opsaná z neuvedených zdrojů má jen ukázat, jak se autoři orientují v předpisech EU a jak se bude i u nás postupovat po vstupu do EU (horské oblasti, ostatní LFA, oblasti se specifickými omezeními). Bohužel přejaté schematizované pojetí „polarizovaného zemědělství“ (deklarované MZe ČR ještě koncem devadesátých let) – na jedné straně intenzivní zemědělství v produkčně nejpříznivějších oblastech a extenzivní zemědělství v méně příznivých a nepříznivých podmínkách na straně druhé – musíme považovat v našem současném začlenění v EU za překonané. Takové černobílé vidění je nebezpečné pro vlastní zemědělství i kulturní krajinu a jejich přiznanou polyfunkčnost.

Část kapitoly 1.3 – „Predikce potřeby vody...z VDNM do roku 2020“ - je klíčovým výsledkem studie. Při ignoraci dat uvedených v předchozích částech ve vývoji využívání vody

pro závlahy od roku 1998 do 1996 byla pro výpočet použita nová časová řada odběrů vody z VDNM od roku 1995 do roku 2002 a na třech stranách – 15 řádků textu, dvě tabulky a dva grafy - je předvedena neuvěřitelná matematická ekvilibristika „predikce odběrů závlahové vody do roku 2020“. Vysvětlení složitosti, náročnosti a obezřetnosti „prediktivních metod“ na 5 stranách v příloze 6 ukazuje, že nemají s provedeným matematickým úkonem naprosto nic společného – ten je jen ukázkou jejich totální deformace.

Abychom nezkreslili tuto důležitou pasáž citujeme ji téměř celou:

„ Na základě dostupné databáze minulých odběrů a teorie zákona růstu. Dosavadní vývoj je kriticky posouzen, vývojové trendy analyzovány a standardně vyrovnány. Pomocí teorie růstových křivek je deklarován pravděpodobný vývoj do roku 2002 pomocí exponenciálního a logistického zákona růstu...Podle údajů v tab.3 je provedena pomocí zákona růstu, kterému vyhovuje polynom 2. stupně. Odhadovaný odběr v tomto případě překonává ostatní modely a tvoří okraj prognostického vějíře hodnotou 29,963 mil. m³ za rok (obr.6,7). Bližší komentář k prediktivním metodám je uveden v příloze č.6.“ To je konec citace a také konec pojednání tohoto problému perspektivy využití závlah.

Podle autorů se tedy v průběhu příštích 15 let zvýší požadavky na závlahovou vodu zhruba 30 krát oproti současnosti. Bude to více než dvakrát tolik, co byly závlahové soustavy schopny dosáhnout za socialismu, kdy bylo všechno kolem závlahové vody zadarmo až přímo na pole, plnily se závlahové plány a braly prémie.

Kapitola 2 – ve svém názvu avizuje dokladovat „zvýšení hektarových výnosů zemědělských plodin vlivem zavlažování v oblasti Novomlýnských nádrží“. Místo toho předvádí argumentaci, jak důležité jsou závlahy pro aridní oblasti a dále uvádí, že „...pro oblast v okolí Nových Mlýnů byly odvozeny hodnoty zvýšení produkce v uvedené tabulce...“ (označené jako obr.8). Tedy nejedná se o žádné, zkušenostmi získané údaje, jde o několik desetiletí přebírané hodnoty, které se skutečností nemají nic společného, v minulosti sloužily ke „zdůvodnění závlahových investic“ a dnes mohou být jen úsměvné. Několik z nich uveďme: např.zvýšení hektarových výnosů u kukuřice na zrna o 76 %, na siláž o 47 %, u cukrovky o 81 %, u víceletých píceňin o 90 %, u luk o 75 %, u vinic o 45 %, atd. Je možné ještě dnes používat takovou demagogii záměny výsledků z maloplošných „polních pokusů“ za skutečnou realitu provozu velkoplošných závlah? O skutečném vlivu závlah v prostoru Nových Mlýnů na zvýšení výnosů autoři studie nic neví, žádné údaje nepředložili a jen v obecné rovině fabulují.

V dalším pokračování této kapitoly, po konstatování, jak „...provozování závlah v ČR na rozdíl od minulých desetiletí nemá potřebnou odbornou úroveň...“ se předvádí na 13 stranách „sofistikovaný systém modelu AVISO“ k řízení závlah na patřičné úrovni, který zatím zemědělci v prostoru Nových Mlýnů ke své škodě nepoužívají a zcela ignorují.

Kapitola 3 nadepsaná „Vyhodnocení faktorů ovlivňujících kvalitu a rozsah využívání závlah“ je opět vedena v poloze obecnosti z hlediska potřebnosti a účelnosti závlah ve vybraných regionech ČR s odkazem, že se v této kapitole jedná o faktory specifické, bezprostředně limitující účelnost a potenciální rentabilitu zavlažování. Na 13 stranách se nejdříve dozvíme, co je to celá závlahová soustava od odběru vody po závlahový detail, jak důležité je ji vnímat ve svém celku, jak je třeba vyřešit vlastnické vztahy závlah a že „...to je podmíněno rozsáhlou rekonstrukcí a modernizací závlahových staveb.“ a ještě o tom, jak se nepovedla privatizace závlah. V další části najdeme výčet důvodů, proč nové vztahy v zemědělství v posledních deseti letech paralyzovaly využití závlah v ČR. V další části jsou pak obšírněji rozvíjeny stížnosti na transformaci zemědělství po roce 1989, nedostatek kapitálu, absenci úvěrů a oddělení zpracovatelského průmyslu od zemědělské prvovýroby. Obecný návod na nápravu této situace a na něho navazující principy k sestavení podnikatelského záměru se již

ocitají zcela mimo logiku studie. Zbytek kapitoly se na 11 stranách zabývá (nesporně odněkud pro tuto studii převzatým) pojednáním o nepříznivých přírodních podmínkách z hlediska srážek, výparu, variability podnebí, možných změn klimatu, atd., atd. opět na obecné úrovni ČR, také ilustrační data ze srážkoměrných stanic (Kromčírž, Brno-Tuřany) mají k oblasti VDNM hodně daleko.

Nechceme polemizovat s předloženými myšlenkami o tom, jak bude reagovat zemědělství na „možnou změnu klimatu (s použitou zkratkou MZK)“ ani o tom, co bude zemědělství nutno přijmout jako skutečnost a přizpůsobit se, či do jaké míry bude únosné vzdorovat „náhradními opatřeními“, mezi něž budou jistě patřit i závlahy. V tomto smyslu by se však od autorů dala očekávat základní úvaha o tom, které plodiny a v jakých proporcích se dají využít k pěstování v oblasti VDNM a pro které z nich bude závlaha efektivní a ekonomicky rentabilní, s jakou spotřebou vody při použití moderního závlahového detailu je třeba kalkulovat na 1 ha závlah, atd. Toho se autoři neodvážili a místo toho předložili pochybné referenční materiály vztahující se k již neopakovatelné minulosti a zcela nepoužitelné v současnosti či budoucnosti.

Přece je evidentní, a plně to uznáváme přes příkře předkládané názory, že závlahy na jižní Moravu patří a že si zaslouží, aby jim bylo vymezeno jejich správné poslání, místo a proporce. Jejich téměř totální kolaps – včetně nelegálního nebo legalizovaného (závlaha Jaroslavice) převodu závlahové vody na území Rakouska – nás trápí a bolí. Avšak ke zlepšení tohoto stavu podobné tendenční postoje, jakých jsme svědky v této studii, věci závlah neprospějí. Takže zásadní otázky – kolik půdy může být reálně pod závlahou, které to budou plodiny, jaká rezerva roční spotřeby vody na 1ha závlah by měla být zajištěna a z toho s jakým celkovým odběrem vody za rok z VDNM je třeba počítat – zůstaly nezodpovězeny, a proto studii s jejími výsledky odmítáme.

K dalším kapitolám, které tvoří již jen jakousi „výplň“ studie jen stručně:

Kapitola 4: „Situace v regionu v oblasti zpracovatelského průmyslu“ má 6 stran a je odněkud opsaný přehled na geografické bázi a ve vztahu k závlahám byť i v obecné rovině je zcela mimoběžný ve stylu jak všechno souvisí se vším.

Kapitola 5: „Analýza relativní úlohy....v oblasti závlahového hospodářství (a rozvoje venkova)“ – podle názvu je předpoklad, že se konečně dozvíme, jak na to jít, aby závlahy v prostoru VDNM začaly opět fungovat. Místo toho je návod, co má dělat Hospodářská komora a dva tabulkové přehledy o motivacích „primárních a sekundárních účastníků závlah na Břeclavsku“ (zdroj sociologického šetření s 15 účastníky opět neuveden). K VDNM údaje žádné.

Kapitola 6: „Zhodnocení provozních zkušeností provozovatelů a uživatelů“ (rozumí se závlah) – obsahuje vyhodnocení ankety Asociace závlahářů ČR k novým vlastníkům v ČR, tedy opět nikoli v prostoru VDNM. Nicméně i tyto informace jsou užitečné: např. jako příčina nízkého využívání závlah figuruje nedostatek vody na posledním místě, potřeba zkvalitnění provozu závlah a jejich ekonomiky je prezentována jako prvořadý problém – potřeba subvencí a dotací na podporu zavlažování (95 % odpovědí), vysoké ceny za závlahovou vodu a energii (90 %), nezbytnost rekonstrukce a modernizace závlah (70 %), k potřebě budování nových závlah nebyla otázka položena, ...“zájem o změnu koncepce závlah směrem k nízkotlakým úsporným závlahovým systémům (kapková závlaha, mikropostřik) projevilo 80 % respondentů“. S odvoláním autorů na to, že „...na Mikulovsku nelze zajistit ucelenější soubor informací, jsou v dalším textu uvedeny srovnatelné z provozování závlah v okrese Znojmo...“, tedy zase úkrok mimo území VDNM a opsání z nějakého dokumentu o oblasti

sousední. Jestli tím chtěli autoři navodit přímou analogii, pak jsou závlahové soustavy v prostoru VDNM opravdu v zoufalém stavu a jejich využívání je zcela minimální.

Kapitola 7: „SWOT...-analýza současné pozice závlah v oblasti VDNM z hlediska vstupu ČR do Evropské unie“ na 6 stranách nejprve obsahuje opsané pasáže (Zemědělství, Lesy) z neuvedeného zdroje. Jen ze zmínky v textu vyplývá, že se jedná (v soupisu na konci studie neuvedenou) studii Ekologického střediska nevládní organizace Českého svazu ochránců přírody Veronica s názvem Strategii trvale udržitelného rozvoje Biosférické rezervace Pálava, Brno, 1997 (ostatně pasáž Zemědělství sestavil autor tohoto posudku). Kapitola pokračuje vysvětlováním současných trendů Společné zemědělské politiky EU a pokud by si autoři studie připustili, co to znamená pro trvale udržitelné zemědělství v prostoru jižní Moravy a VDNM, museli by nutně dojít k jiným závěrům, než jaké ve studii prezentovali. Jejich interpretace prohlubování polarizace zemědělství mezi oblastmi (kopírující minulé a možná ještě přetrvávající názory v MZe ČR) jsou ve vztahu k politice EU mylné. Přesně specifikované dotace k vyrovnání vláhového deficitu určitých oblastí lze připustit (lobby pro ně pracuje na úrovni EU i vnitrostátně), avšak dotace vedoucí k radikálnímu zvyšování produkce jsou minulostí. Nakonec se již jen opakují dříve uváděné obecné důvody, proč se závlahy neprovozují vlivem různých okolností, včetně nepovedené privatizace. SWOT analýza tyto obecnosti tabulkově shrnuje podle zvyklostní metody.

Kapitola 8: „Možný vliv klimatické změny – oteplení – na potřebu závlahové vody“ má 16 stran a jedná se o převzaté informace v mezinárodní (Světový klimatický program) a národní (Národní klimatický program) aktivitě ke změně klimatu. Vývody autorů o potřebě vybudování cílových 600 tisíc ha závlah v ČR (ze současných 130 tisíc ha privatizovaných, resp. 153 tisíc ha celkově vybudovaných) a potřebě nároků na vodu o 30 až 70 % se zdržíme komentovat. Nicméně je nám srozumitelný způsob, jak při rozdělení těchto směšných plánů směrem do regionů mohli autoři dojít k potřebě vybudovat v prostoru VDNM celkově přes 50 tisíc hektarů závlah, pro které bude třeba zajistit 30 milionů m³ vody ročně.

Kapitola 9: „Posouzení úlohy závlah...v podmínkách členství v EU“ – na 7 stranách opět v obecné poloze předkládají nadějně perspektivy závlah po vstupu do EU a upozorňují také na naše mezinárodní závazky na záchranu lužních lesů, které se právě realizací vodohospodářských úprav na jižní Moravě (regulací Dyje a Moravy, výstavbou VDNM) dostaly do kritického stavu. Autoři dále opisují pasáže z přijatých dokumentů na národní (operační program) a mezinárodní (legislativa EU) úrovni, které mají dokumentovat možnosti všemožné podpory využívání závlah. Není opomenuta (bez vnímání již totální absurdity) ani podmínka výměny azbestocementového potrubí za potrubí vyhovující standardům EU – prakticky veškerá podzemní potrubí závlahové kostry (výjimky snad existují) u vybudovaných závlah jsou azbestocementová! Musíme doufat, že i ve schváleném projektu „klimatického sucha a zmírňování jeho důsledků závlahami“, prezentovaném propagačně ve studii, bude i tento problém s plnou vážností vnímán.

Závěrečná kapitola 10 již jen shrnuje údaje z předchozích kapitol a v posledním odstavci uzavírá, „...že právě v současné době usilovat o zakotvení snížení hladin zásobního prostoru...ve VDNM...v rámci probíhající revize manipulačních plánů je krajně nevhodné“. V tomto závěru autoři nezhodnotili, jak splnili vytýčené cíle studie a evidentně ani zadavatel na tomto zhodnocení netrval.

Závěrem:

- 1) Strukturování studie, která na svém začátku nejdříve schematicky s pochybnou matematickou interpretací stanovuje závlahové množství, které bude potřeba mít**

k dispozici z VDNM v horizontu roku 2020 a pak v dalších částech studie používá jakoukoli použitelnou argumentaci k podpoře objemu vody i plošného rozsahu závlah, považujeme za ryze účelové a nezodpovědné.

- 2) Vzhledem k současné kritickému stavu závlah v prostoru VDNM jsou předložené výsledky studie mimo jakkoli představitelnou realitu. Studie nesplnila vytčené cíle k problematice závlah v prostoru VDNM a proto doporučujeme zadavateli trvat na přepracování studie v intencích, které budou reflektovat současnou situaci a kriticky posoudí reálné možnosti pro provozování závlah v prostoru VDNM v budoucnosti.**
- 3) Nová verze studie musí projít nezávislým odborným posouzením a veřejnou oponenturou, aby k ní mohly zaujmout pozici také zemědělské subjekty jako provozovatelé závlah, další uživatelé území i vody v rámci celospolečenské objednávky na nově stanovené plnění funkcí VDNM, které budou reflektovat revidované manipulační plány.**

Zpracoval: Ing. Jaroslav Ungerman, CSc.,
absolvent melioračního oboru Vysoké školy zemědělské v Brně,
kandidát geografických věd v oboru ekonomické geografie
Brno, 2005